

هنر اعتراض، هنر انقلاب

مرتضی اسدی

عضو هیئت علمی دانشکده هنر - دانشگاه شاهد

هم‌زمان با اوج‌گیری انقلاب شکوهمند اسلامی، نقاشان مخالف رژیم پهلوی در کنار حرکت‌های مردمی به فعالیت‌های هنری خود ادامه دادند، و پس از پیروزی انقلاب در بهمن ۱۳۵۷ آثار آن‌ها «هنر انقلاب» عنوان گرفت. در پاسخ به نقدها و تحلیل‌هایی که مبدأ هنر انقلاب را تفکر انقلابی و ضد رژیم پهلوی ارزیابی می‌کنند، باید گفته شود که هر انقلابی دارای ریشه‌های تاریخی مشخص است که تأثیرات آن‌ها در آثار هنرمندان طرفدار عدالت اجتماعی، در شکل هنر اعتراض یا هنر انقلاب نمود می‌یابد.

ایران پس از جنگ جهانی دوم دستخوش حوادثی از قبیل ورود متفقین به تهران، تبعید رضاخان و به تخت نشستن محمدرضا پهلوی، ملی شدن صنعت نفت، کودتای ۲۸ مرداد، قیام پانزده خرداد ۱۳۴۲، فعالیت‌های احزاب و سازمان‌های مذهبی آن دوران مانند حزب توده، جبهه ملی، نهضت آزادی، هیئت مؤتلفه اسلامی بود و سرکوب اعضای مرکزی و فعالان آن‌ها توسط رژیم پهلوی زمینه‌های اعتراض مردم، به‌ویژه روشنفکران و جوانان دانشجو را فراهم می‌نمود. پس از قیام پانزده خرداد و تبعید حضرت امام خمینی (ره) جامعه مسلمان ایران حال و هوای خفقان را بیش از پیش تجربه کرد و با توجه به سیاست‌های ناکارآمد حزب توده و تلاشی شدن آن در شاخه‌های سیاسی و نظامی، در اواخر دهه ۴۰ و اوایل دهه ۵۰ سازمان‌های سیاسی - نظامی جدیدی اعم از مذهبی و مارکسیست متولد شدند و توجه نسل جوان دانشجو به سازمان‌های مخفی سیاسی و تبلیغ و ترویج آرای انقلابی آنان در عرصه دانشگاهی مسیر روشنفکران فعال را مشخص‌تر نمود. در این میان هنرمندان جوان به‌دنبال الگوها و روش‌های تجربه‌شده‌ای بودند تا در همین راستا هنر اعتراض را در حد توان خود به جامعه ارایه کنند.

هنرمندان نقاش در این دوره به گروه‌های مختلف تقسیم می‌شدند؛ عده‌ای در خفقان ستم‌شاهی به کشیدن طبیعت بی‌جان و منظره و آبستره و مینی‌مال‌آرت و آرایه کانسپچوال‌آرت مشغول بودند و مورد تنقید دفتر مخصوص فرح پهلوی قرار داشتند و عده‌ای دیگر به نقد عملکردهای ضد مردمی رژیم شاهنشاهی در تابلوهایشان پرداختند.

نگرش اخیر بعد از سال ۱۳۵۴ و با تلاش دانشجویان و بعضاً فارغ‌التحصیلان جوانی چون بهرام دبیری، منوچهر صفرزاده، یعقوب عامه‌پیچ، شهاب موسوی‌زاده، ایوب امدادیان، نصرت‌ا... (بهرروز) مسلمیان، علیرضا اسپهبد، سیروس مقدم، حسین بختیاری و... آغاز شد. این حرکت با همراهی هانیبال الخاص معلم پرشور و جدی

آن سال‌ها - که کلاس‌هایش بدون مطالعه تئوری و نقد تجسمی و ادبی به اتمام نمی‌رسید - شکل گرفت و نمایشگاه‌های موفقی برگزار شد. از جمله در سال ۵۶ آثار شهاب موسوی‌زاده در نگارخانه تخت جمشید (ساختمان ایران ایر فعلی در خیابان آیتا... طالقانی)، با موضوع مشروطیت، و نمایشگاه نصرت‌ا... (بهرروز) مسلمیان در تالار نقش (میدان توحید) با موضوعاتی چون مهاجرت روستاییان - حاشیه‌نشینی - و آثاری چون تابلوی اجباری (سربازی)، تابلوی دار قالی و از این دست با استقبال خوب دانشجویان رشته‌های تجسمی و مردم روبه‌رو گردید. این آثار هم‌زمان با پیروزی انقلاب مجدداً به همت انجمن پژوهش دانشجویان دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران در سالن‌های شهرسازی دانشکده هنرهای زیبا به‌همراه آثار ایوب امدادیان، سیروس مقدم، حسین بختیاری، پرویز حبیب‌پور و تعدادی از دانشجویان دیگر به نمایش درآمدند.

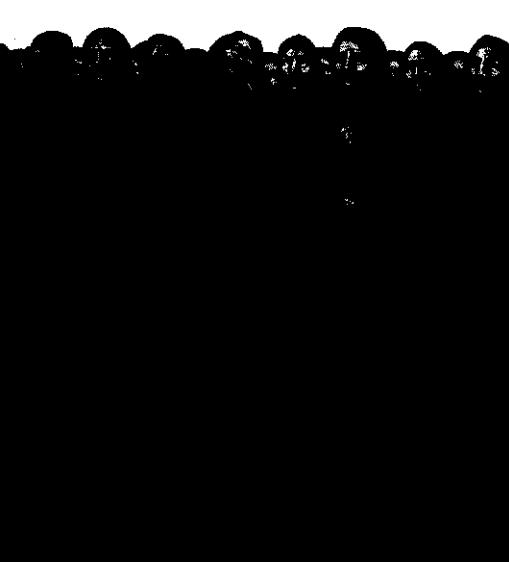
نسل دوم شاگردان هانیبال الخاص هم‌چون احمد امین‌نظر، نیلوفر قادری‌نژاد، مسعود سعدالدین، امیر ادهم‌ضرغام، هادی ضیاءالدینی، جلال متولی، حبیب‌ا... صادقی، حسین خسروجردی، کاظم چلیپا، ناصر پلنگی، مسعود صمیمی از جمله کسانی بودند که فعالیتشان در زمینه هنر اعتراض نسبتاً بیشتر از بقیه بود.

نیلوفر قادری‌نژاد از جمله نقاشانی بود که گرایش بیشتری به طراحی داشت و در طی راهپیمایی‌های مردم، هر جا دیوار گچی صافی پیدا می‌کرد با زغال صحنه‌های مبارزات مردم و به‌دوش کشیدن مجروحین و شهدای انقلاب را طراحی می‌کرد. اصولاً تمام هنرمندان نقاش در روزهای پرشور انقلاب با هر گرایشی اعم از مذهبی و دگراندیش هم‌گام و متحد در برابر استبداد شاهی ایستادند و آثار نسبتاً خوبی را در زمانی کوتاه ارایه دادند و هر جا امکان داشت آثار انقلابی آن‌ها در معرض نمایش گذاشته می‌شد. از جمله در بلوار الیزابت (بلوار کشاورز) جوانی با پیشانی‌بند در حال توضیح دادن دو تابلوی بزرگ نقاشی بود که امضای «مش‌صفر» در زیر آن دیده می‌شد. تابلوها نشان از آموزه‌های هانیبال الخاص داشت. منوچهر صفرزاده نیز هم‌چون دیگران هنرمندی بود از متن مردم، که از توانایی‌های بالایی در هنر نقاشی برخوردار بود. او به‌همراه بهرام دبیری پس از پیروزی انقلاب روی دیوارهای طرفین درب ورودی سالن ترمینال خزانه، زندگی مردم را در انقلاب به تصویر کشیدند، که البته با تشدید فعالیت‌های ضد نظام گروه‌های چپ این نقاشی‌ها نیز از روی دیوار ترمینال برای همیشه پاک شد.

ایوب امدادیان از جمله دانشجویانی بود که هم‌زمان با فارغ‌التحصیلی‌اش در سال

۲ ۲

مصطفی ندرلو و ایرج اسکندری نیز به گروه اول پیوستند. در طول جنگ تحمیلی هنرمندان نقاش به همراه مردم هنر مقاومت در برابر تجاوز را آغاز کردند. حرکت‌های سریع انقلاب و اتفاقات سیاسی جهان و تأثیرات آن‌ها در جنگ هشت‌ساله با مردم ایران باعث شد تا هنرمندان آثاری متناسب با دوران دفاع مقدس را نقاشی کنند. در این سال‌ها عده‌ای دیگر نیز به حوزه هنری پیوستند، از جمله حسین یاقوتی، حسن رزمخواه، مرتضی اسدی، عبدالمجید حسینی‌راد، کیومرث قورچیان و کامیار صادقی.

از هنرمندانی که در رابطه با جنگ فعالیت‌ها موضوع جنگ را نقاشی کرده‌اند، کاظم چلیپا، ناصر پلنگی، مصطفی گودرزی، نصرت‌ا... (بهرروز) مسلمیان، سیروس مقدم، مسعود سعدالدین، شهاب موسوی‌زاده، هادی ضیاء‌الدینی، مرتضی اسدی و ... را می‌توان نام برد و آثار مسلمیان و چلیپا با دو دیدگاه متفاوت بیشترین تأثیر را در نقاشی دهه ۶۰ به‌جای گذاشتند.

شرح تصاویر:

- ۱- منوچهر صفرزاده، وحدت کلمه، بخشی از یک تابلوی رنگ و روغن
- ۲- پروانه اعتمادی، یادگار (۲)، مناد رنگ روی کاغذ، ۱۳۶۷
- ۳- فرح نوتاش، آزادی زنانه سیاسی، ۱۳۵۷
- ۴ و ۵- انقلاب اول، دوم، سوم (بخشی از اثر)، ۲×۲۱ متر، مجموعه فرهنگی آزادی، ۱۳۶۱
- ۶- نیلوفر قادری‌نژاد
- ۷- واحد خاکدان، آخرین سفر
- ۸- انقلاب اول، دوم، سوم (بخشی از اثر)، ۳×۲۱ متر، مجموعه فرهنگی آزادی، ۱۳۶۱
- ۹- ایرج اسکندری، کوراوغلو (بخشی از اثر)، ۲×۴۵ متر، ۱۳۵۶

۵۸، به تدریس نقاشی در دانشکده هنرهای زیبا مشغول بود. نقاش فوق‌العاده‌ای بود صمیمی و دوست‌داشتنی که فارسی حرف زدن هم برایش مشکل بود. اصولاً کم حرف و بیشتر اهل نقاشی کردن بود. کارهای بسیار خوبی از او به یادگار مانده است. تابلویی با موضوع انقلاب که حدود ۲۰ متر طول داشت، پروژه لیسانس او بود که به صورت خصوصی و در محلی خارج از دانشگاه قضاوت شد. ایوب امدادیان پس از انقلاب به فرانسه مهاجرت کرد و در حال حاضر مقیم آن کشور است.

در کنار اوج‌گیری تظاهرات و اعتراضات انقلابی مردم در سال ۵۷، حسین خسروجردی، حبیب‌ا... صادقی، کاظم چلیپا، محمود ایمانی و تعدادی دیگر از دانشجویان مذهبی دانشکده در حال برگزاری نمایشگاه معروف حسینیه ارشاد بودند. با برگزاری این نمایشگاه در بهمن ۵۷ و به گردش درآمدن آن در سراسر کشور آثار هنر متعهد در معرض دید عموم قرار گرفت.

پس از پیروزی انقلاب آرام آرام هنرمندان مذهبی درسویی و دگراندیشان در سویی دیگر فعالیت‌های خود را دنبال کردند. درست در همین زمان در دانشکده هنرهای تزئینی (دانشگاه هنر فعلی) فعالیت‌های نسبتاً خوبی صورت می‌گرفت؛ از دانشجویان و نقاشان فعال آن دانشکده، ایرج اسکندری، عباس یزدی، حسن کیوان، مرحوم حسن صفا، محمدحسین ماهر و ... همراه انقلاب بودند.

با استقرار نظام اسلامی و پس از آن با آغاز سال‌های دفاع مقدس عده‌ای مهاجرت کردند، عده‌ای ماندند و جنگیدند و عده‌ای در پشت جبهه‌ها نقاشی کردند. هنرمندان مذهبی حوزه هنری را تشکیل دادند و سعی کردند تا هم کلاس‌های دگراندیش خود را نیز با هنر انقلاب هم‌سو کنند. هنرمندان دوره اول حوزه هنری (حوزه اندیشه و هنر اسلامی) در بخش نقاشی عبارت بودند از: حسین خسروجردی، کاظم چلیپا، حبیب‌ا... صادقی، ناصر پلنگی، عبدالحمید قدیریان، مرتضی حیدری، امیر ادهم‌ضرغام، علیرضا نهم‌نیز طلبی و داور سرفراز. پس از آن به تدریس مصطفی گودرزی، علی‌رضا...